

INTERETNIČKI ODNOSI, PREVENCIJA KONFLIKATA U OPŠTINI ZRENJANIN I PROMOCIJA AKTIVNOSTI LOKALNE SAMOUPRAVE NA OVOM PLANU

Sumarni rezultati istraživačkog projekta i osnovne preporuke¹

Situacija na planu inter-etničkih odnosa (i posebno incidenata na etničkoj osnovi) u opštini Zrenjanin predstavlja jednu od boljih u Vojvodini. Organi lokalne samouprave nedvosmisleno su reagovali na malobrojne inter-etničke incidente marta 2004. godine, za razliku od svojih prethodnika u vreme ratnog stanja.

Etnički incidenti određeni su nacionalizmom, ali je nacionalizam umrežen u jedan složeniji retrogradni sindrom u čiji sastavnice ulaze i ksenofobija i preživeli egalitarizam. Ove se dimenzije međusobno pojačavaju i snaže jedna drugom i obe sa etničkim nacionalizmom. Zrenjaninci (a ovde se misli i na stanovnike seoskih naselja u Opštini) manje su siromašni nego što bi se moglo pomisliti s obzirom na stanje privrede. S druge strane, oni su nesigurni, uplašeni za budućnost i većinom u socijalnom smislu frustrirani. Pri tom je veliki deo njih svestan da ovakva privredna i psihološka osnova predstavlja plodno tlo za razvoj nacionalističkog ekstremizma, relativno nezavisno od za srbijanske prilike pristojnog materijalnog standarda velikog broja ispitanika.

Ispitani građani zrenjaninske opštine većinom su prokomunistički i anti-miloševićevski nastrojeni. No, oni svoje prikriveno prokomunističko opredeljenje svode na njegovu egalitarnu dimenziju, zapostavljajući vezu koja postoji između komunističkog ideala socijalne jednakosti i visokog načela nacionalne ravnopravnosti. U tom smislu je njihov kripto-komunizam ne samo anahron, čega su oni, sudeći po biračkom ponašanju, svesni, nego i nedovršen i izvitoperen na jedan neproduktivan način.

U zrenjaninskoj opštini postoji apsolutna srpska etnička većina. Pripadnici malobrojnijih etničkih grupa, poput slovačke i rumunske, imaju niži nivo zahteva u pogledu zadovoljavanja manjinskih prava od onih iz znatno brojnije mađarske zajednice. Jedan od najvažnijih nalaza istraživanja je da među ispitanim etničkim Srbima 56% položaj svoje nacije u Vojvodini ocenjuje kao dobar a 38% kao loš. Ovaj rezultat veoma je dramatičan i govori o raširenoj svesti o ugroženosti

¹ Istraživanje je bilo izvedeno avgusta 2004. godine na teritoriji opštine Zrenjanin. Opširni podaci o istraživanju i integralni tekst izveštaja dostupni su u verziji na srpsko-hrvatskom jeziku na ovom sajtu.

pripadnika većinske nacije. Svest o ugroženosti naciji po pravilu vodi činjenju iracionalnih političkih poteza i poduhvata ili njihovom tolerisanju.

Ova raširena svest o ugroženosti pripadnika većinske nacije ima donekle atipičan oblik u slučaju ispitivanih zrenjaninskih Srba. **Oni se ne osećaju ugroženima u lokalnoj zajednici, nego u Vojvodini.** Treba ponoviti da je osećanje nacionalne ugroženosti jedan od osnovnih generatora etničkih sukoba. jedan od nalaza istraživanja govori da je, kada su upitani za viđenje perspektiva svoje etničke grupe u Vojvodini, optimizam među Srbima prisutan u 15% slučajeva, a pesimizam u 62%. Ovakva percepcija perspektive vlastite grupe, koja čini dvotrećinsku većinu vojvođanskog stanovništva, nije samo rizična već uveliko stvara i prostor za različite vidove manipulacije. U tom smislu je uloga tzv. kvalifikovane javnosti, odnosno političkih stranaka, medija i nevladinih organizacija, veoma važna.

Stav ispitanika prema manjinskim pravim razlikuje se među pripadnicima pojedinih nacionalnosti. Pripadnici malobrojnijih grupa veoma su smanjili zahteve u pogledu očuvanja svog etničkog identiteta i to u vreme kada Evropa ove zahteve podržava i snaži. **Posebna prava pripadnika etničkih manjina** zagovara 17% ispitanih Mađara, 13% Slovaka, 2% Srba, i 6% Rumuna. **Nalazi u ovom pogledu nikad nisu bili lošiji**, ni u jednom od istraživanja koja je Centar za razvoj civilnog društva radio poslednjih godina. S druge strane, shvatanje da pripadnici etničkih manjina imaju i suviše prava zastupa 34% ispitanih zrenjaninskih Srba. Pomanjkanje svesti da adekvatna reakcija na ugrožavanje pripadnika manjina tamo gde su Srbi većina predstavlja najbolju predohranu protiv ugrožavanja pripadnika srpske grupe tamo gde su oni u manjini podrazumeva potrebu preduzimanja praktičnih informativnih i edukativnih akcija.

Upitani za položaj svojih etničkih grupa u zrenjaninskoj opštini i u Vojvodini, ispitanici Mađari i Rumuni na gotovo istovetan način ocenjuju položaj svojih zajednica u Vojvodini u celini i u opštini Zrenjanin posebno, dok Slovaci misle da im je bolje u zrenjaninskoj opštini nego u Vojvodini uopšte. Ovo donekle čudi, s obzirom da u Vojvodini postoje dve opštine od kojih jedna ima apsolutnu (Bački Petrovac) a druga relativnu (Kovačica) slovačku većinu. S druge strane, u opštini Zrenjanin nije bilo ni otvorenih slučajeva nasilja nad Slovacima kao u Bačkoj Palanci, niti prikrivenih, kao u Staroj Pazovi.

Veliki deo ispitanika iz svih grupa (između petine i trećine) smatra da su međunacionalni odnosi u Vojvodini danas loši. Ovaj nalaz je upozoravajući i ne može da se tretira kao proizvod medijske ili neke druge propagande. Pri tom je zanimljivo da ispitanici Slovaci i Rumuni misle da ozbiljnijih etničkih tenzija ima samo između Mađara i Srba. Mađari, sa svoje strane, jedini posvećuju značajniju pažnju relativno nedavnom masovnom zlostavljanju i progonu etničkih Albanaca. Aškalije, koje su bili najugroženiji u martovskim događajima 2004. godine u Novom Sadu, ne pominje gotovo niko.

Iz istraživanja je vidljivo da srednjobanatski Slovaci etničke incidente doživljavaju kao sukobe između pripadnika srpske i drugih grupa (mađarske, albanske, hrvatske) ali da ne pominju napade na prostorije Matice Slovačke niti na slovačku crkvu u Bačkoj Palanci. S obzirom na višekratno ustanovljenu veoma dobru kulturnu integritet i međusobnu informisanost vojvođanskih Slovaka, čini se da se radi o namernom potiskivanju problema koji pogađa sto kilometara udaljene sunarodnike. Uostalom, poslednjih petnaest godina pokazale su da u Srbiji nema etničke solidarnosti, a s obzirom na ružinost zemlje bilo bi nerealno i očekivati da je bude. Takođe je zanimljivo da ispitivani Rumuni, koji su među posmatranim grupama najpodložniji asimilaciji (njihov broj je u Vojvodini između popisa 1991. i 2002, opao za jednu četvrtinu, odnosno sa 38.000 na 29.000 u apsolutnim brojevima) najviše prihvataju srpske nacionalističke stavove prema Albancima, i da istovremeno pokazuju i najjači anti-mađarski šovinizam, kao da još nisu čuli za novu srdačnu antantu Bukurešta i Budimpešte, usmerenih ka evropskim integracijama. Jedno od područja informisanja koje je nedovoljno popunjeno u lokalnim sredstvima javnog obaveštavanja jeste očito uloga regionalnih integracija u sklopu ubrzavanja integracije Balkana u Evropsku Uniju.

Pitanje adekvatnog i obuhvatnog informisanja uopšte je veoma važno.

Slovaci i Rumuni koji žive po selima slabije su obavješteni od Mađara, kojih ima dosta i u gradu i u velikom prigradskom naselju Mužlji, o slučajevima nasilja nad manjinama. Imalo bi smisla razmisliti o snažnijim medijskim naporima na obaveštavanju pripadnika ovih grupa na njihovim jezicima. Pri tom treba izvesno pohvaliti dostignuća koja je poslednjih godina već postigla javna informativna opštinska ustanova sa štampanjem posebnih podlistaka na mađarskom, slovačkom i rumunskom jeziku u mnogo čitanom lokalnom listu.

Kad je u pitanju stav prema manjinama, a posebno prema slučajevima nasilja nad njihovim pripadnicima, vidljivo je da etnički Albanci imaju status sasvim drugačiji od onoga koji karakteriše ostale zajednice i njihove pripadnike. Ovo važi i za percepciju Albanaca međupripadnicima drugih manjina, a ne samo među etničkim Srbima, pri čemu ispitani Mađari ipak prednjače u dobrom, a Rumuni, posle Srba, u lošem smislu. Posebna zaštita etničkih Albanaca i njima srodnih grupa (kakve su Aškalije ili Romi albanskog jezika) kao i pojačano obaveštavanje javnosti o ranijim i aktuelnim problemima pripadnika ovih zajednica jeste nešto što je potrebno preduzeti.

Etnički Mađari iz zrenjaninske opštine ne samo što imaju više prilika da se sretne sa averzijom nekih pripadnika etničke većine, nego pokazuju i više sluha za nasilje nad pripadnicima drugih manjina nego što je slučaj sa pripadnicima dve druge posmatrane manjinske grupe. Ovo se bar delom može objasniti relativnom brojnošću Mađara i u Opštini i u Vojvodini.

Ne treba zaboraviti da su srpska i mađarska grupa jedine koje u delu u stanovništvu Vojvodine prelaze 3%. Vojvodina postaje dvonacionalna, a nekada brojnije manje nacionalnosti sada

ne samo što se više ne javljaju kao amortizeri srpsko-mađarskih tenzija, nego mogu biti zadobijene i za poziciju jednog od potencijalnih etničkih rivala, što bi vodilo daljoj destabilizaciji odnosa u Pokrajini.

Odgovori pripadnika srpske nacionalnosti o slučajevima nasilja nad Albancima posebno su zanimljivi. U uzorku je prezastupljeno srpsko stanovništvo iz neposrednog susedstva onih koji su pretrpeli najupečatljivije slučajeve nasilja u vreme bombardovanja. Međutim, odgovor “ne znam” veoma je čest čak i među ovim ispitanicima. Složeno je pitanje da li se radi o svesnom laganju, nesvesnom potiskivanju ili neuviđanju da su Zrenjaninci albanske nacionalnosti pripadnici etničke manjine koje nije dozvoljeno tretirati kao manje vredne od ostalih sugrađana.

Odnos prema Albancima i prema pripadnicima grupa koje su islamske ili islamu bliske drugačiji je nego odnos prema pripadnicima drugih manjina. Nepoštovanje manjinskih prava kod pripadnika starih vojvođanskih etničkih zajednica krajnje retko ima karakter fizičkih napada, dok se odnos prema žrtvama nasilja s muslimanskim imenima, bilo da se radi o onima iz 1999-te ili 2004-te godine, uveliko zasniva na minimiziranju problema. Ovde se, svakako, ponovo otvara pitanje informisanja i edukacije. Stanovništvo je nedovoljno i nepotpuno obavješteno, i pored dobre uređivačke politike lokalnog lista i napora zaposlenih u opštinskoj radio stanici. Čak 43% ispitanika ne zna za slučajeve nasilja nad pripadnicima manjina iz marta 2004. u zrenjaninskoj opštini. Pitanje informisanja tesno je povezano sa pitanjem odgovarajuće edukacije, i to ne samo mladih nego možda pre svega odraslih.

Ipak, uopšte uzev, stav ispitanika srpske nacionalnosti u zrenjaninskoj opštini, mada praćen značajnom merom prećutkivanja i ignorisanja nasilja nad pripadnicima manjinskih zajednica, povoljniji je nego u slučaju ispitanika iz nekih istraživanja koje je Centar za razvoj civilnog društva radio na prostoru Vojvodine i Srbije.

Ispitanici lokalnoj samoupravi sugerišu različite pravce rada na prevenciji inter-etničkog nasilja. razumljivo je da neki od predloga prevazilaze ingerencije opštine, ali ne treba zaboraviti ni da je samouprava deo društvenog mehanizma koji je umrežen sa upravom i sa civilnim društvom i koji može da u saradnji s njima multiplikuje ako ne svoja ovlašćenja, koja su regulisana zakonima, a ono svoj stvarni uticaj. ispitanici stanovnici zrenjaninske opštine predlažu opštinskim rukovodiocima da opština utiče da se pooštrem kazne za vinovnike inter-etničkih incidenata, da preduzme neke privredne mere, pre svega otvaranje novih radnih mesta, kako bi smanjila frustraciju i etnički rivalitet, da organizuje edukaciju građana, da na ovakve pojave uvek javno reaguje, pre svega preko medija, da tešnje saraduje sa policijom, da preduzme neke komunalne mere (npr. ograničavanje radnog vremena točionica alkoholnih pića) koje bi smanjile mogućnost izbijanja incidenata itd. ovi predlozi delom već predstavljaju polja aktivnosti pojedinih opštinskih organa, ali je nesumnjivo da svi zaslužuju pažnju.

Pripadnici manjinskih grupa na pitanje o poželjnim načinima ponašanja opštine prema slučajevima incidenata sa etničkom pozadinom češće nego pripadnici etničke većine daju i neke

specifične predloge. Treba reći da je uočljivo osećanje jednog broja ispitanika da prema pripadnicima etničkih manjina u opštini Zrenjanin postoji određeno podozrenje i neka vrsta tihe diskriminacije. Vidljivo je, takođe, da je motiv ekonomskih frustracija kao osnova etničkih incidenata bliži i jasniji u predstavama pripadnika manjina nego kod etničkih Srba. Ovo izvesno usložnjava problem i otežava mogućnost njegovog rešavanja, pošto je pitanje razvoja verovatno najteže od svih pitanja u zaostaloj zemlji, opterećenoj nasleđem ratova, sankcija i ekonomskog kraha. Nacionalizam je, ne samo u Vojvodini, jedan način otimačine oko oskudnih resursa, a etnički incidenti predstavljaju njegova paroksizmalna i po svojim posledicama potencijalno veoma opasna pražnjenja. Lokalna samouprava ima male nadležnosti na polju rešavanja ekonomskih problema, ali ima značajne mogućnosti na polju informisanja i edukovanja stanovništva. Naravno, ona i u ovom pogledu umnogome zavisi od državnih ili pokrajinskih organa uprave, npr. na planu prosvete, ili od društvenih činilaca koji su smešteni van njenog područja i dosega uticaja, kao što su beogradski mediji, koji presudnije od lokalnih utiču na formiranje političkih stavova, posebno kod pripadnika etničke većine. Uza sve to, poređenje broja i vrste incidenata iz marta 2004. u Zrenjaninu sa drugim vojvođanskim sredinama (bez namere da se umanje patnje onih koji su bili žrtve ovih kriminalnih činova), što je bar delom posledica stava i ponašanja samouprave u toku poslednje četiri godine, kao i poređenje reakcija lokalne samouprave u ovoj opštini sa nekim drugim posle martovskih događaja, povoljno govori o smislu i dometima nastojanja lokalne samouprave da predupredi ili što potpunije sanira etničke incidente i njihove posledice.

septembar 2004.